

Birincil Sektör Olarak Tarımın Dış Ticaretteki Stratejik Rolü

The Strategic Role of Agriculture as a Primary Sector in Foreign Trade

Merve EKİCİ¹, Filiz TUTAR²

Öz

Tarımsal üretim geçmiş dönemlerde olduğu gibi bugün de faaliyetlerini sürdürmektedir. Artan nüfusun gıda ihtiyacını karşılamak, güvenilir gıdaya erişimi sağlamak ve verimli üretimin gerçekleştirilmesi tarım sektörünün birinci hedefini oluşturmaktadır. Fakat bu hedefin gerçekleştirilmesi için tarımsal girdi maliyetlerinin azaltılması gerekmektedir. Dolayısıyla Türkiye'nin bu konuda tarımsal politikalarını ve destekleme faaliyetlerini güncellemesi bir ön koşul niteliğindedir. Özellikle sanayi sektörüne kaynak girdi sağlaması tarımsal üretimi stratejik hale getirmektedir. Tarım sektörünün devlet tarafından birincil öneme sahip statüye yükseltilmesi ve tarımsal destekleme politikalarının iyileştirilmesi gerekmektedir.

Çalışmanın amacı tarım sektörünün dış ticaret açısından önemini vurgulamaktır. Bu doğrultuda sektöre ar-ge ve yatırım faaliyetlerinin kazandırılması; üretimde sürekliliği ve verimliliği sağlayarak dışa bağımlılık oranının azaltılmasına yardımcı olacaktır. Bu konuda üretimin ve çiftçilik mesleğinin özendirilmesine yönelik tarımsal politikalar geliştirilmelidir. Türkiye'nin tarım sektöründe ve tarımsal üretimin dış ticaretine yönelik sahip olduğu zayıf/güçlü ve fırsat/tehditler belirtilerek SWOT analizi uygulanmıştır. Analiz sonucunda tarım sektörünün geliştirilmesi gerektiği ve hammadde kaynağına sahip olmanın üretimde ve dış ticarete büyük bir üstünlük sağladığı sonucuna ulaşılmıştır.

Jel Kodları: Q14, Q17, Q18.

Anahtar Kelimeler: Tarım, Tarımsal Verimlilik, Tarım Politikaları, Dış Ticaret.

¹ Doktora Öğrencisi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, SBE İktisat ABD, merve_ekici_71@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-0974-3498

² Doç. Dr., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, flztutar@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-2574-9494

Ekici, M. & Tutar, F. (2022). Birincil Sektör Olarak Tarımın Dış Ticarettteki Stratejik Rolü. *Fiscaeconomia*, 6(1), 118-141. Doi: 10.25295/fsecon.991823

Abstract

Agricultural production continues its activities today as it was in the past. Meeting the food needs of the increasing population, providing access to safe food and achieving efficient production are the primary goals of the agricultural sector. However, in order to achieve this goal, agricultural input costs need to be reduced. Therefore, it is a prerequisite for Turkey to update its agricultural policies and support activities in this regard. In particular, providing resource input to the industrial sector makes agricultural production strategic. It is necessary to raise the agricultural sector to the status of primary importance by the state and to improve agricultural support policies.

Purpose of the study is emphasizing the importance of the agricultural sector in terms of foreign trade. In this direction, providing the sector with R&D and investment activities; It will help reduce the foreign dependency ratio by providing continuity and efficiency in production. In this regard, agricultural policies should be developed to increase production and the encourage farming profession. SWOT analysis was applied by specifying the weak/strong and opportunities/threats that Turkey has in the agricultural sector and foreign trade of agricultural production. As a result of the analysis, it was concluded that the agricultural sector should be developed and having a raw material source provides a great advantage in production and foreign trade.

Jel Codes: Q14, Q17, Q18.

Keywords: Agriculture, Agricultural Productivity, Agricultural Policies, Foreign Trade.

1. Giriş

Tarım, insan yaşamını doğrudan etkileyebilme özelliğine sahip bir sektördür. Üretimin gerçekleştirilmesi ve insan neslinin devamının sağlanabilmesi tarım sektörünün elindedir. Bu denli önem arz eden sektörde geçmişten günümüze kadar üretim sürecinde, tarımsal politikalarda ve teknolojilerde bazı inovasyonlar yapılmıştır. Bu inovasyonlar arasında; kaliteli tohum, makineleşme, kurumsallaşma, kooperatifçilik ve sulama yer almaktadır. Ortaya çıkan bu inovatif gelişmeler tarımsal verimliliğin artırılmasına ve dış ticarete üstünlük sağlanmasına katkıda bulunmaktadır. Tarım ürünlerinin ihracatında öncelikli hedef katma değeri yüksek malların pazarlanmasıdır. Bu mallar ülkeye daha çok hasıla sağlamaktadır. Türkiye, tarımsal ürün ihracatında iyi bir potansiyele sahiptir. 1950 yılından önce tarıma dayalı bir ekonomisi olan Türkiye, 1950 yılından sonra sanayiye dayalı bir ekonomi anlayışını benimsemeye başlamıştır. Tarım ve sanayinin birlikte geliştirilmesi ülkenin sadece gıda ihtiyacının sağlanacağı anlamına gelmemektedir. Üretim fazlası malların pazarlanması ülkeye döviz girişini artıracak ve sanayiye hammadde temin edilmesini kolaylaştırarak hasılanın artmasına dolayısıyla da dış ticaretin gelişmesine katkıda bulunacaktır. 1980'li yıllardan itibaren dış ticarete serbestleşme politikasının benimsenmesi tarım sektörünü yakından ilgilendiren bir uygulama olmuştur. Bu politika kararından sonra dış ticarete dengenin sağlanması amacıyla tarımsal verimlilik kavramı önem kazanmıştır. Tarım politikalarına güncelleme getiren Türkiye; sulama alanlarını ve ürün çeşitliliğini artırmış, tarım arazilerini genişletmiş ve ulaşım koridorlarını iyileştirmiştir.

Türkiye'de tarım sektörünün gelişmesi ve tarımsal dış ticaretin artırılması için teşviklerin ve sulama olanaklarının artırılması, yönderlik (mentor) eğitiminin verilmesi, toprağın miras

Ekici, M. & Tutar, F. (2022). Birincil Sektör Olarak Tarımın Dış Ticaretteki Stratejik Rolü. *Fiscaoeconomia*, 6(1), 118-141. Doi: 10.25295/fsecon.991823

nedeniyle parçalanmaması, sulama olanaklarının artırılması ve kaliteli tohum kullanımının yaygınlaştırılması gerekmektedir. Çünkü ülkenin üç tarafının denizlerle çevrili olması, toprağının ve ikliminin üretime elverişli olması; daha çok tarımsal üretim gerçekleştirilmesini ve ihracat oranlarının artırılmasını gerektirmektedir. Türkiye’de tarım sektörünün milli gelir ve istihdam içerisindeki payı azalmaktadır. Fakat tarımsal faaliyetlerin ekonomik etkilerinin dışında sosyal ve çevresel etkilerinin de bulunması sektörün ticari faaliyetlerdeki üstünlük durumunu belirtmektedir. Dolayısıyla tarımsal arz güvenliği, tarımsal fiyatların yüksekliği, tarımda verimin düşmesi, destekleme politikalarının yetersizliği, tarımda dışa bağımlılığın artması ve kendi kendine yeten ülke konumundan çıkılması sadece tarım sektörünü ilgilendiren bir konu değildir. Türkiye’nin sanayi, turizm, gıda, tekstil gibi birçok alanda tarım sektörünün etkisi görülmektedir.

Tarım sektörünün birincil sektör olma özelliği birçok araştırmalara konu olmuştur. Türkiye’nin dış ticaretinde tarımsal üretimin payına yönelik araştırmalar içerisinde; Yayer ve Karkacier (2003), Aydın (2009), Uzundumlu (2012), Aydın ve Aydın (2018), Çetin (2020) tarafından yapılan çalışmalar yer almaktadır.

Yayer ve Karkacier (2003), çalışmalarında Türkiye’nin tarım sektörü dış ticaretinin gelişimini incelemişlerdir. Box-Jenkins tahmin yöntemi kullanılarak 1985-2000 arasındaki dönemde ihracat ve ithalat trendleri tahmin edilmiştir. Gelecek yıllar içerisinde salt tarım ürünleri ihracatında bir azalma olacağı, salt tarım ürünleri ithalatının ise projeksiyonu yapılan dönemde uygulanan politikalarla sabit kalacağı sonucuna ulaşılmıştır.

Aydın (2009), çalışmasında ISIC Rev.3 sınıflamasını kullanarak Türkiye’nin tarım ve hayvancılıkta 2000 yılından önceki dönemlerde dış ticarete fazla verildiğini fakat 2000 yılından sonraki dönemlerde ise dış ticarete açıklığın başladığını ifade etmiştir. Tarımsal üretimin nüfus artış oranına göre geride kaldığı, gelecek dönemlerde küresel ısınma ve iklim değişimleri ile tarımsal üretimde aksaklıkların yaşanabileceğini vurgulamıştır.

Uzundumlu (2012), Türkiye’de tarım sektörünün son 15 yıllık değişimine değinerek, üreticilerin tüketici konumuna geldiğini belirtmiştir. Çalışmada; Türkiye tarım sektöründe kendi kendine yetecek ve tarıma dayalı sanayi mallarında AB gibi gelişmiş ülkelerle rekabet edebilecek düzeyde ve kalitede tarımsal üretim gerçekleştirmeli sonucuna ulaşılmıştır.

Aydın ve Aydın (2018), çalışmalarında 2000 yılından önce dünyada en önemli ve en büyük ihracatçı ülke olma özelliği taşıyan Türkiye, artık bu konumunu kaybederek ithalatçı ülke sonucuna ulaşmıştır. 1980 yılının ortasından itibaren tarımsal hammadde dış ticaretinde bir açık oluşmaya başlamış ve bu açığın günümüze kadar devam ettiği vurgulanmıştır.

Çetin (2020), Türkiye’nin Standart Uluslararası Ticaret Sınıflaması (SITC)’na göre tarım ürünleri ticareti için üretilen 1990-2017 döneminin yıllık verileri kullanılmıştır. Çalışmada, tarım sektöründeki uluslararası gelişmeler kendi kendine yeterliliği doğrudan etkilemekte olup, 2000’li yıllardan sonra tarım sektöründe dışa bağımlılığın arttığı sonucuna ulaşılmıştır.

Bu çalışma, Türkiye’nin dış ticaretinde tarım sektörünün yerini ve payını incelemektedir. Çalışmanın çerçevesinde ilk olarak tarım sektörüne yönelik destekleme politikaları hakkında bilgi verilecektir. İkinci olarak, tarımsal verimlilik ve dış ticaret konusu ele alınacak, güncel rakamlarla bu konu desteklenecektir. Üçüncü olarak, tarımsal üretimde ve dış ticaretinde

Ekici, M. & Tutar, F. (2022). Birincil Sektör Olarak Tarımın Dış Ticarettteki Stratejik Rolü. *Fiscaoeconomia*, 6(1), 118-141. Doi: 10.25295/fsecon.991823

Türkiye'nin sahip olduğu güçlü/zayıf ve fırsat/tehdit yönleri ele alınarak, bir SWOT analizi gerçekleştirilecektir.

2. Tarımsal Destekleme Politikaları

Tarım sektöründe üretim süreci uzun, verimlilik düşük, sermaye birikimi yetersiz, yatırımlar az ve parasal geri dönüşüm hızı düşük olan bir sektördür. Bu olumsuz faktörler tarımsal teşvik ve destekleme politikalarının önemini ortaya koymaktadır. Destekleme ve teşvik politikalarının üretici gelir seviyesinin iyileşmesini, gıda güvencesini sağlamasını, tüketicilere uygun fiyatlı ürün temin edilmesini, kırsal kalkınmayı, üretim ve verimlilik artışı gibi amaçları benimsemesi gerekmektedir (Aktaş, vd., 2015: 57).

Türkiye, tarımda yenileşmeye 2000'li yıllardan sonra başlamıştır. 2001 yılında yaşanan ekonomik kriz tüm dünyada farklı etkiler yaratmıştır. Bu etkinin tarım sektörü açısından Türkiye'ye yansımaları yeni inovasyonların gerçekleştirilmesine zemin hazırlamıştır. Plânlı dönem öncesinde uygulanan tarımsal destekleme politikalarının yetersizliği, yerine ulaşamaması, var olan desteklerin bütçeye ağır gelmesi ve kalkınma hedeflerinin gerçekleştirilememesi gibi nedenlerden dolayı eleştirilmiştir. Bu bağlamda yeni bir politikanın tam anlamıyla hayata geçirilmesi gerekliliği gün yüzüne çıkmıştır. Bu 2002 yılında başlayan Tarım Reformu Uygulama Projesi'dir. Bu projedeki hedefler; farklı tarım ürünlerinde sadece kendi kendine yetebilecek kadar üretimi değil, karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olunabilecek ürünlerin de yetiştirilmesini belirtmiş, doğrudan gelir desteği sistemi hayata geçirmiş ve ihracata yönelik bir büyüme hedefi anlayışını sektöre enjekte etmiştir (Taştanoğlu, 2018: 84).

Üreticilerin yaşam kalitesini artırmak, tüketicilere güvenilir, temiz, kaliteli ve ucuz gıda temin etmek amacıyla tarım politikaları ortaya çıkmıştır. Bu politikalar içerisinde; pazar fiyatı desteği, doğrudan gelir desteği, dolaylı gelir destekleri (ayrıcılık kredi, sigortalama, depolama, girdi sübvansiyonları), vergilendirme gibi uygulamalar söz konusudur. Tarım sektöründe politikaların temel taşı tarımsal destekleme alım-satım işlemlerinin uygulanmasıdır. Bu uygulama iç pazarda destekleyici, dış pazara karşı ise koruyucu niteliktedir. Türkiye'de plânlı kalkınma döneminden itibaren uygulanmaya başlayan ve devam eden tarımsal ürünlere sübvansiyon uygulamasında miktar ve bileşim açısından önemli değişimler yaşanmıştır. Bu uygulama, girdilerin maliyetlerinin altında bir bedel ile üreticilere imkân sağlamasıyla sektörün en önemli ve maliyetli konularından biri olan gübre desteği verilmesine ve teknolojinin sektöre empoze edilmesine olanak sağlamıştır (Erkan, 2000: 22-25).

Tarımsal verimin doğa şartları ve teknolojik inovasyonlarla doğrudan bir ilişkisinin bulunması sektörde yeniliğin önemini ortaya koymaktadır. Türkiye birinci beş yıllık kalkınma plânında tarım sektörüne ayrı bir değer vurgusu yaparken, onuncu beş yıllık kalkınma plânında tarım sektörünün teknolojiyle bağdaştırılması gerektiği üzerine vurgu yapmıştır. Tarım ve hayvancılık konuları bu plânlı dönemlerde ayrı bir öneme sahipken, tarımsal ar-ge, nanoteknoloji ve biyoteknoloji konularının geliştirilmesi gerektiğine değinmiştir (Alpagu, 2018: 46).

Tablo 1: Mazot ve Gübre Desteklemelerinin Birim Fiyatları

Ürünler	Mazot (TL/da)	Gübre (TL/da)	Toplam Destek (TL/da)
Buğday, Arpa, Çavdar, Yulaf Triticale	22	20	42
Çeltik, Kütlü Pamuk	68	8	76
Nohut, Kuru Fasulye, Mercimek	24	8	32
Kanola, Aspir	20	8	28
Patates, Soya	30	8	38
Yağlık Ayçiçeği	29	8	37
Dane Mısır	27	8	35
Kuru Soğan, Yem Bitkileri	19	8	27
Yaş Çay, Fındık	18	8	26
Zeytin	17	8	25
Diğer Ürünler	17	8	25
Nadas	8		8

Kaynak: (Resmi Gazete, 2021).

Tablo 1 incelendiğinde çiftçilere tarım ürün grubuna göre dekar başına ödenecek mazot ve gübre desteklemeleri gösterilmektedir. Bu desteklemelerden faydalanabilmek için çiftçilerin Çiftçi Kayıt Sistemi'ne kayıt olmaları gerekmektedir.

Tarım politikalarının asıl hedefi üretimi desteklemek değil, verimliliği sağlamak ve doğal kaynakların sürdürülebilirlik seviyesini artırmak olmalıdır. 2014-2018 yıllarını kapsayan Onuncu Kalkınma Plânı'nda yer alan bir tanıma göre; tarımsal politikalar küresel olarak rekabetçi ve çevre dostu politikalar gütmelidir. 2018-2022 Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Stratejik Plânında sürdürülebilir üretime, yeterli ve güvenilir gıdaya erişime, kırsal kalkınmaya ve sektörün rekabetçiliğini artırmaya yönelik hedeflere yer verilmiştir. 2018-2022 Stratejik Plânda yedi ayrı konu üzerinde durulmuştur. Bunlar (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2019);

- Tarımsal üretim ve arz güvenliği.
- Gıda güvenliği.
- Bitki ve hayvan sağlığı, hayvan refahı.
- Tarımsal alt yapı ve kırsal kalkınma.
- Su ürünleri ve balıkçılık kaynakları yönetimi.
- Ar-Ge.
- Kurumsal kapasite geliştirme.

Gelişmiş ülke ekonomilerine bakıldığında tarımsal istihdamın toplam istihdam içindeki payı az olsa da sektöre önemli ölçüde tarımsal desteklemeler yapıldığından tarımın yeri bu gibi ülkelerde halâ önemini korumaktadır. Üretici sayısının az olması fakat elde edilen verimin fazla olması tarım sektörünün yeteneğini göstermektedir. Tarım teknolojisinin gelişmesi bu sektörü emek yoğun üretimden sermaye yoğun üretime geçilmesini sağlamıştır. Bu durum kırsal bölgelerde yaşayan kişilere olumsuz yansıyarak tarımsal istihdamı azaltsa da kalite ve verim açısından olumlu bir durum olarak değerlendirilebilir (Görmüş, 2019: 566).

Tablo 2: Tahıl ve Diğer Bitkisel Ürün Fiyatları (TL/Kg)

Yıllar	Arpa	Buğday	Yeşil Mercimek	Yulaf	Çavdar	Mısır	Tütün	Nohut	Pamuk
2010	0.40	0.54	2.11	0.48	0.38	0.47	6.86	1.60	1.23
2011	0.48	0.59	2.07	0.62	0.45	0.63	9.40	2.11	1.88
2012	0.56	0.61	2.14	0.67	0.50	0.58	11.36	2.68	1.23
2013	0.60	0.67	2.11	0.71	0.57	0.61	10.80	2.46	1.35
2014	0.62	0.74	2.17	0.74	0.62	0.62	11.75	2.33	1.47
2015	0.65	0.78	2.64	0.78	0.65	0.66	13.79	2.61	1.32
2016	0.68	0.81	3.02	0.81	0.66	0.66	16.82	3.68	1.70
2017	0.78	0.89	3.26	0.87	0.73	0.75	16.28	5.46	2.01
2018	0.86	0.96	2.96	0.97	0.81	0.85	19.20	4.80	2.38
2019	1.07	1.22	3.44	1.22	1.01	1.02	21.50	3.41	2.68
2020	1.28	1.50	4.47	1.65	1.34	1.21	21.50	3.82	3.02

Kaynak: (TUİK, 2021).

Tablo 2’de Türkiye’nin bazı tahıl ve bitkisel ürünlerinin değeri verilmiştir. Tarım sektöründe üretim maliyetleri gün geçtikçe artmaktadır. Bu maliyetler karşısında çiftçinin üretime devam edebilmesi için tarımsal desteklemelerin artırılması gerekmektedir. Çünkü üreticiler desteklediği sürece üretim fazlası oluşturmak mümkün olmaktadır.

3. Tarımsal Üretimde Verimlilik ve Tarımsal Dış Ticaret

Tarım sektöründe ar-ge faaliyetlerinin gelişmesi tarımsal verimliliğin sağlanmasına yardımcı olmaktadır. Verimin aniden düşmesi; iklimde yaşanan değişimler, tarım arazilerinin bozulması ve aşınması, tarımsal girdi fiyatlarında artışlar, tarımsal hastalıklar ve haşereler gibi nedenlere bağlı olarak değişmektedir. Tarım ürünlerinde kalite ve miktar bazında bir artışın inovasyon faaliyetleri ile mümkün olacağı ifade edilmektedir. Tarımda yaşanan teknolojik adımlar ile kamu ve özel sektör kaynakları bu alana yönelerek üretimde verimlilik ve kârlılık sağlanmış olacaktır. Bu değişimler tarımda yeni dönüşümleri yaşatırken bir yandan da milli gelirin artmasını sağlayacaktır (Akyol ve Soyçiğit, 2021: 31).

Tarımsal üretimin iklimle doğrudan ilişkisinin olması bazı dönemlerde istikrarsızlığa yol açmaktadır. Bu durumda tarımsal gelirden dalgalanmalar ortaya çıkar ve üreticilerin refah içinde yaşaması zorlaşır. Bu yüzden devlet tarım sektörüne gereken desteklemeleri vermeli ve çiftçiliğe özendirilmelidir. Tarımsal üretimde öncelikli hedef; çevresel, iktisadi ve sosyal olarak sürdürülebilirliğini sağlamaktır. Bu amaç gerçekleştirilirken toplumun arz ve talepleri de göz ardı edilmemelidir. Ülkedeki insanların yeterli, dengeli ve sağlıklı beslenebilmesi gerekliliği bir yana; tarımsal üretimde uluslararası düzeyde rekabet gücünün artırılıp, alt yapı iyileştirmelerine önem verilip üretimde kalitenin artırılması gerekmektedir. Her ne kadar tarım sektörünün milli gelir içerisindeki payı azalsa da sektörün diğer sektörlerle ve piyasayla doğrudan bağlantısı devam etmektedir. Bu piyasa bağlantısı; artan ülke nüfusuna gıda temin edebilmek, yapılan tasarrufların sanayiye yatırım olarak dönmesini sağlamak, tarımsal girdiler üreterek ticareti canlı tutmak, üretim fazlasını ihraç ederek gelir elde etmektir (Tokatlıoğlu, vd., 2018: 153-154).

3.1. Tarımsal Üretimde Verimlilik

Tarım sektörünün GSMH'deki yeri git gide azalmaktadır. Özellikle son 40 yılda bu kötü seyir devam etmektedir. 1980'li yıllardan sonra azalış trendine giren tarım sektörünün payı %20'nin altına düşmüştür. 2000'li yılların sonunda ise bu pay %10'un altında seyir izlemiştir. Güçlü ekonomilere bakıldığında gelişmişlik seviyesi arttıkça tarımın GSMH'deki payı azalır. Bu durum tarımdaki katma değer diğer sektörlerle oranla daha düşük olması ve gelirdeki artışlarla beraber tüketim harcamalarının sınai mallara kayması ile açıklanır (Aydın, 2009: 5). Fakat Türkiye ekonomisinde bu durumun benimsenmesi büyük düzeyde üretim açıklarının yaşanmasına neden olmaktadır. Nüfusunun dinamik bir yapıya sahip olması üretim yapmayı zorunlu hale getiren bir faktördür. Çünkü gıdaya ihtiyaç gün geçtikçe artmaktadır. Tarımsal üretimin azalması ülkenin kendine yeterlilik düzeyini düşürerek insanların yeterli şekilde beslenebilmesinin önüne geçmektedir (Günaydın, 2009: 197).

Yerli tarımsal üretimin sanayide işlenerek katma değerli bir ürüne dönüştürülmesi sürecinde tarımsal sanayinin ve çalışanlarının büyük etkisi vardır. Bu etki tarımda makineleşme, sulama, verim ve kalite olarak kendini göstermektedir. Tarımda sürekliliğin sağlanması hem üretici açısından hem de tüketici açısından önemlidir. Sağlıklı ve ucuz gıdaya erişim tüketiciler açısından soyut değil somut bir durumu ifade etmektedir. Tüketicilerin de yerli üretimi tüketip destek vermesi tarımda kaliteli ürün üretilmesi konusunda teşvikkâr olacaktır (Erçakar, 2007).

Büyüme teorisi ve kalkınma ekonomisine her zaman konu olan tarımsal verimlilik, kentleşmeyi ve sanayileşmeyi de beraberinde getirecektir. Gıda ve tarımsal hammaddede belli bir üretim düzeyinin yakalanmasıyla verimlilik büyümesi gerçekleşecek olup; sınai büyümeyi de olumlu etkileyerek tarım sektöründe yeni bir üretim anlayışının yakalanmasına zemin hazırlayacaktır. Çünkü gelişmiş ülkelere bakıldığında sanayileşme ve kalkınma oranlarının bu denli iyi olmasının sebebi tarımda yaptıkları reform hareketleridir. Diğer bir sorun ise tarımsal işletmelerin küçük ve çok parçalı olması sorunudur. Bu sorun büyük firmalara karşı rekabet edememeyi tetiklemektedir. Tarımsal üretim doğa koşullarından oldukça fazla etkilenir. Arz esnekliğinin olmaması üretimde miktarı sınırlandırmaktadır. Kullanılan diğer üretim faktörlerinden emek ve sermaye artırılrsa dahi yine tarımsal verimde çok sınırlı etkiye sahip olacaktır. Üretim plânlaması kavramı bu noktada önemsizleşmektedir. Çünkü etkin pazarlama organizasyon yapısının bulunmayışı üreticilerin fiyat belirsizliğine takılmasına yol açıp, iktisat literatüründe Örümcek Ağı Teoremi'nin (Cobweb Teoremi) yaşanmasına neden olmaktadır (Erçakar ve Taşçı, 2011: 172-176).

Organik tarım, biyodinamik tarım, kalıcı tarım (permakültür) ve hassas tarım (Özkan, 2016: 420) gibi birçok tarımsal modele sahip olan sektörde üreticiler emeğinin karşılığını alamamaktadır. Bu sorun, gelecek sezonda yapılacak üretim faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi hususunda çiftçileri zorlamaktadır. Tarımsal verim sadece kaliteli toprakla ilişkilendirilemez. Devlet destekleri, uygulanan politikalar, iç ve dış pazarın durumu, taban ve tavan fiyat uygulamaları, mazot ve gübre fiyatları, tarımsal aletlerin yaygın kullanımı gibi daha birçok faktörler tarımda hem verimliliği hem de kaliteyi belirlemektedir.

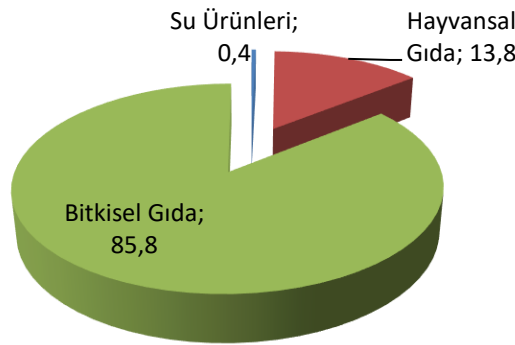
Tablo 3: Türkiye’de Tarım Alanları

Tarım Alanı	1990		2002		2017		2018		2019		2020	
	Bin ha	%	Bin ha	%	Bin ha	%	Bin ha	%	Bin ha	%	Bin ha	%
Tarla Bitkileri	18.868	67,7	17.935	67,5	15.532	66,4	15.421	66,5	15.387	66,6	15.615	67,5
Nadas	5.324	19,1	5.040	19,0	3.697	15,8	3.513	15,2	3.387	14,7	3.173	13,7
Sebze	635	2,3	930	3,5	798	3,4	784	3,4	790	3,4	779	3,4
Meyve, İçecek ve Baharat	3.029	10,9	2.674	10,1	3.343	14,3	3.457	14,9	3.525	15,3	3.564	15,4
Süs Bitkileri	-	-	-	-	5	0,02	5.1	0,02	5.2	0,02	5	0,02
Toplam	27.856	100	26.579	100	23.375	100	23.180	100	23.094	100	23.136	100

Kaynak: (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2021).

Tablo 3’e bakıldığında Türkiye’nin belirli yıl aralıklarında sahip olduğu tarım alanları verilmiştir. Tarım alanlarının giderek azaldığı tabloda dikkat çekmektedir. Nadasa bırakılan alanların azalması ise tarım sektöründe verimliliği ve kaliteyi düşürerek tarım arazilerinin daha çok yorulmasına neden olmaktadır.

Şekil 1: Türkiye’de Tarımsal Üretim (Milyon Ton)

Kaynak: (Birişik, 2019: 70).

Şekil 1’de görüldüğü üzere Türkiye’de yaygın olarak bitkisel üretim gerçekleştirilmektedir. Hayvansal gıdanın aslında bitkisel üretimle yakından ilişkili olduğu bir gerçektir. Çünkü hayvancılıkta kullanılan yem, büyük oranda bitkisel üretimden karşılanmaktadır.

Tarımsal verimliliği ölçmek bir ülkenin üretimde ne gibi bir yol katettiğini de göstermektedir. Bu bağlamda verimliliği ölçmek için Dünya Bankası’nın açıkladığı yöntem; avcılık ve orman

ürünleri de dahil olmak üzere tarımsal tüm üretim ortalama girdi maliyetleri çıkarıldıktan sonra mülkiyet sahipliği aranmaksızın çalışan kişi başına bölünerek ortalama değer elde edilir. Dünyada bu rakam yani kişi başına çalışanın ürettiği yıllık katma değer ortalama 16.730 \$ iken Türkiye’de bu rakam 10.922 \$ olarak hesaplanmıştır. Verimlilik açısından dünya ülkeleri sıralamasında 53. sırada yer almaktadır. Bu sıralama Türkiye’nin tarımsal verimlilikte sıkıntılar yaşadığını göstermektedir (Birişik, 2019: 72).

Tablo 4: Yıllara Göre Traktör ve Biçerdöver Sayısı

Yıllar	Traktör Sayısı	Biçerdöver Sayısı
2001	948 416	12 053
2002	970 083	11 539
2003	997 620	11 721
2004	1 009 065	11 519
2005	1 022 365	11 811
2006	1 037 383	12 359
2007	1 056 128	12 775
2008	1 070 746	13 084
2009	1 073 538	13 360
2010	1 096 683	13 799
2011	1 125 001	14 313
2012	1 178 253	14 813
2013	1 213 560	15 486
2014	1 243 300	15 899
2015	1 260 358	15 998
2016	1 273 531	16 247
2017	1 306 736	17 199
2018	1 332 139	17 266
2019	1 354 912	17 190

Kaynak: (TUİK, 2021).

Tablo 4’e bakıldığında tarım sektöründe yıllar itibariyle gelişen ve değişen traktör ve biçerdöver sayıları verilmiştir. 2001 yılından 2019 yılına kadar 400 binden fazla traktör sayısına ulaşılmıştır. Biçerdöver sayısında ise 5 binden fazla bir artış söz konusudur. Üretim yapılırken teknolojik alet ve makinaların kullanımı dönüm başına hem verimi artırmaktadır hem de hasatın kolaylıkla yapıp zamandan tasarruf edilmesini sağlamaktadır.

3.2. Tarımsal Dış Ticaret Verileri

Bireylerin beslenme alışkanlıklarındaki değişim tarımsal ürünlerin işlenmesi gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Çünkü tarımsal üretimler çok dayanıklı mallar değildir. Dayanıklılığının artırılması ve pazarlama olanaklarının geniş olması dış ticarete rekabeti canlandıracaktır. Gelişmekte olan ve sanayisi tarıma dayalı olan ülkelerde sanayinin büyük hamleler yapabilmesi için yeteri kadar hammaddeye sahip olması gerekmektedir. Bu hammaddenin temin edilmesi ise tarımda verimlilikle alakalı bir durumdur (Bayramoğlu, 2010: 59).

Ekici, M. & Tutar, F. (2022). Birincil Sektör Olarak Tarımın Dış Ticarettteki Stratejik Rolü. *Fiscaeconomia*, 6(1), 118-141. Doi: 10.25295/fsecon.991823

1981 yılından sonra tarımsal destekleme politikalarında daralmalar yaşanması üreticiyi sıkıntıya düşürerek üretim yapılmasını zorlaştırmıştır. 2003 yılından itibaren girdi ve fiyat destekleme uygulaması yerine doğrudan gelir desteğinin verilmeye başlanması ve bunun üretime yansıtılmaması bazı ürünlerde arz fazlası veya eksikliğinin görülmesine neden olmuştur. Sonuç olarak ithalatın ihracat rakamlarını geçmesi dışa bağımlılık oranını artırmaya başlamıştır. 2009 yılından sonra tarımda yaşanan bu olumsuzluk giderilmeye üretimde verimlilik anlayışının kazanımının sağlanması amaçlanmıştır (Çetin, 2020: 161-162). Tarım, 1980 yılına kadar işgücünün çoğunluğunu istihdam eden bir sektör konumundaydı. 1980 yılında tarım ürünleri, mal ticaretinin %20'sini oluştururken bu rakam 2012 yılına gelindiğinde %7 olarak belirlenmiştir. Sektörün yeniden yapılandırılması tarım dışı sektörler açısından olumlu bir gelişmedir. Türkiye ekonomisinde, tarımın dış ticaret ve ekonomik büyüme oranlarını geçmiş dönemlerde olduğu gibi yönlendiremediği ifade edilmektedir. Fakat ticarete konu olan tarım ürünlerinin verimlilik artışının sağlanması ve buna duyulan ihtiyacın gün geçtikçe artması tarım sektörünün stratejik önemini ortaya koymaktadır (Larson, vd., 2014: 6-7).

Tablo 5: Türkiye’de Dönemlere Göre Tarım Sektörü Büyüme Oranları

Dönemler	Tarım Sektörü Büyüme Oranı (%)
2019-I	2,5
2019-II	3,4
2019-III	3,8
2019-IV	3,3
2020-I	3,0
2020-II	4,0
2020-III	6,4
2020-IV	4,8
2021-I	7,5
2021-II	2,3

Kaynak: (TUİK, 2021).

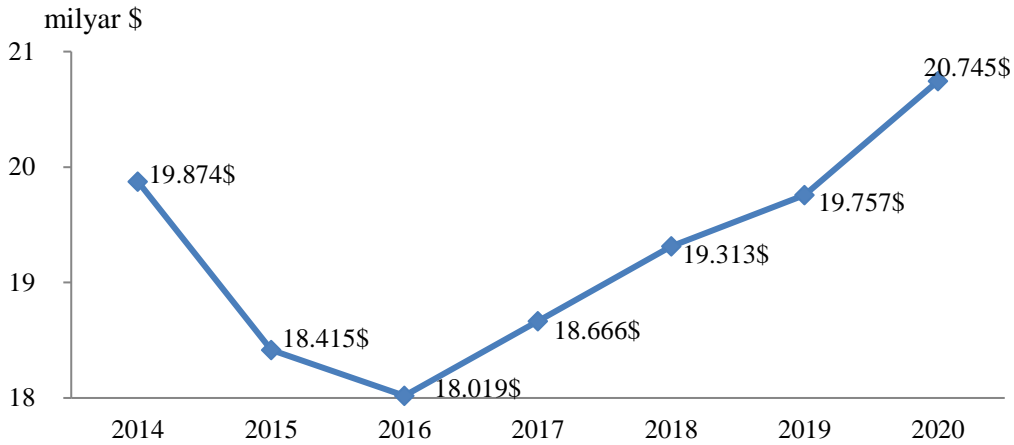
Tarım sektörünün büyümesi ve gelişmesi Türkiye'nin uluslararası alanlarda rekabet edilebilirliğini artırmaktadır. Tablo 5'e bakıldığında GSYİH'nin iktisadi faaliyet kollarından biri olan tarım sektörünün dönemsel büyüme oranları yüzdesel olarak gösterilmektedir. Bu oranlar bir önceki yılın aynı çeyreğine göre artışları ifade etmektedir. Gelişmekte olan bir ülke için bu büyüme oranları yeterli seviyede değildir. Çünkü nüfusun sürekli artması ve gelişen sanayinin ham maddeye olan ihtiyacı bu oranların artırılması gerektiğini göstermektedir.

Tarım sadece kendi alanıyla sınırlı kalmayan bir sektördür. Ekonomik alanların hemen hemen hepsiyle doğrudan veya dolaylı ilişkiler kurmaktadır. Özellikle tekstil, deri, gıda, giyim ve tütün gibi alanlara sanayi girdisi sağlamaktadır. Bunun yanı sıra; lojistik, toptancılar, lokantalar, oteller ve perakendeciler gibi birçok alanla yakından ilişkilidir. Herşeyden önce bir üretim faktörüne sahip olan sektör ekonominin bütün göstergelerini birebir etkileme gücüne sahiptir. Tarım sektörünün sermaye biriktirme kaynağı olması sanayi sektörü için en temel üretim

kaynağını oluşturur. Bu yüzden iki sektör ayrılmaz bir puzzle parçasıdır. Türkiye’de tarımsal alandaki farklılaşmalarla birlikte sektörün GSMH içindeki payının git gide düştüğü gözlemlenmektedir. Bu düşüş trendi tarımsal dış ticareti olumsuz etkileyerek ihracatın ithalatı karşılama oranını düşürmektedir (Güngül ve Yenilmez, 2019: 961-962).

2021 yılının ilk ayında tarım, gıda ve içecek sektöründe 1,63 milyar dolar ihracat gerçekleştirilirken, 1,39 milyar dolar ise ithalat gerçekleştirilmiştir. 2021’in Ocak ayında tarım sektörünün dış ticaret dengesi önceki yılın aynı dönemine göre % 38,4 oranında gerileme yaşamıştır. Dış ticarete katma değerli ürünlerin ihracatı ekonomiye ayrı bir artı sağlamaktadır. 2021 yılının Ocak ayında dış ticarete en fazla ihracatı yapılan katma değerli ürünler sırasıyla; fındık içi 127,7 milyon dolar, un 85,2 milyon dolar ve mandalina 57,1 milyon dolardır. Bu mallar toplam ihracatın % 16,6’sını oluşturmuştur. Aynı dönemde en çok ithal edilen tarım ürünleri ise; buğday 188,8 milyon dolar, soya fasülyesi 102,3 milyon dolar ve ayçiçek yağı 58 milyon dolardır (TGDF, 2021).

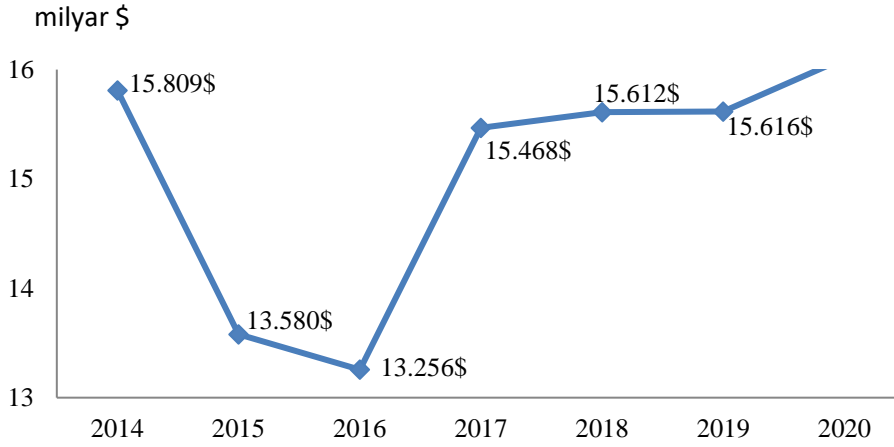
Şekil 2: 2014-2020 Yılı Tarım, Gıda ve İçecek İhracatı (Milyar Dolar)

Kaynak: (TGDF, 2021: 3).

Şekil 2’ye bakıldığında 2014-2016 yılları arasında tarım, gıda ve içecek sektöründeki ihracat hızının azaldığı görülmektedir. Bu azalış trendi 2017 yılından sonra artış trendi olarak devam etmiştir. Bu artış döviz girdisine katkı, diğer sektörlerle iş gücü ve sermaye transferi olarak kendini göstermektedir. Ekonomideki payı azalsa da olumlu katkıları devam eden bir sektördür.

Şekil 3: 2014-2020 Yılı Tarım, Gıda ve İçecek İthalatı (Milyar \$)

Kaynak: (TGDF, 2021: 3).

Şekil 3 incelendiğinde Türkiye'nin 2014-2020 yılları arasındaki tarım, gıda ve içecek ithalat rakamları milyar dolar cinsinden verilmiştir. 2015-2016 yılları arasında ithalatta bir düşüş olduğu görülse de sonraki yıllarda artış trendine girmiştir. Bu durum dış ticaret dengesine olumsuz yansımaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülke ekonomileri aradaki kur farkından dolayı bu dengesizliği daha çok hissetmektedir.

Tablo 6: Tahıllar (Toplam) Üretimi ve Dış Ticaret Rakamları (Ton)

Piyasa Yılı	Üretim	İthalat	İhracat
2010/2011	31 912 550	4 565 386	3 399 462
2011/2012	34 302 073	4 424 253	4 395 131
2012/2013	32 497 430	5 536 328	4 149 281
2013/2014	36 589 268	5 646 172	5 178 228
2014/2015	31 884 157	8 784 623	4 879 666
2015/2016	37 717 138	4 837 640	6 588 743
2016/2017	34 361 164	5 850 339	8 238 485
2017/2018	35 232 767	9 828 679	8 238 796
2018/2019	33 468 699	10 315 018	9 484 113
2019/2020	33 401 704	15 209 662	8 440 029

Kaynak: (TÜİK, 2021).

Ekici, M. & Tutar, F. (2022). Birincil Sektör Olarak Tarımın Dış Ticaretteki Stratejik Rolü. *Fiscaeconomia*, 6(1), 118-141. Doi: 10.25295/fsecon.991823

Tablo 6'ya bakıldığında tahılların toplam dönemsel üretimi ton cinsinden verilmiştir. İthalatın ihracattan fazla olduğu dönemlerde dış ticaret dengesinde değişmelerin yaşanması mutlak bir sonuç olacaktır. Dönemlere bakıldığında üretimin fazla yapıldığı yıllar arasında ithalat rakamlarının düştüğü, ihracat rakamlarının ise yükseldiği görülmektedir.

Türkiye 2020 dış ticaret verileri incelendiğinde tarım, gıda ve içecek sektörü 20,7 milyar dolar ihracat, 16,1 milyar dolar ithalat gerçekleştirmiştir. Dış ticaret dengesi ise 4,64 milyar dolardır. Türkiye toplam 207 ülkeyle ihracat yapmaktadır. En çok ihracat yapılan ülkeler ise; Irak 2,9 milyar dolar, Almanya 1,6 milyar dolar, Rusya 1,4 milyar dolar, ABD 1,1 milyar dolar ve İtalya 0,8 milyar dolardır. Bu ülkelere yapılan ihracat, toplam ihracatın % 38'ini ifade etmektedir. 173 ülke ile de ithalatını gerçekleştirmektedir. En çok ithalat yapılan ilk beş ülke ise; Rusya 3,2 milyar dolar, Brezilya 1,4 milyar dolar, Ukrayna 1 milyar dolar, ABD 0,9 milyar dolar ve Malezya 0,6 milyar dolardır. Bu ülkelerden yapılan ithalat, toplam ithalatın % 44,6'sını oluşturmaktadır (TGDF, 2021: 1-6).

Baklagillerin bir türü olan nohutta ihtiyaçtan fazlası bir üretim yapıldığında ülke ekonomisine katkısı rakamlarla ifade edilecek olunursa; Türkiye son 5 yılda yaklaşık olarak 322 milyon 908 bin dolarlık ihracat yapmıştır. 2020 yılında ise nohut ihracatı 77,7 milyon dolara ulaşmış olması dış ticarete pazarlama olanaklarının bu üründe iyi olduğunu göstermektedir. 2020 nohut ithalatı 2019 yılına göre % 32,9 yükselerek 16 milyon 893 bin dolara yükselmiştir. Son 5 yılda nohutun oluşturduğu dış ticaret hacmi 641 milyon 739 bin dolardır (TMO, 2021: 26-27).

Dış ticaret verileri analizi yapılırken belli yöntemler kullanılmaktadır. Bunlardan biri; ISIC Rev.3'tür (International Standart Industrial Classification of all Economics Activities, Revision.3). Bu yöntem Tüm Ekonomik Faaliyetlerin Endüstri Sınıflaması Uluslararası Standardı olarak adlandırılmaktadır. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından bu yöntem kullanılmaktadır. Bazı ürünlerin hammadde kısmı tarım başlığı içinde yer almaktadır. Sanayi tarafından işlenmiş hali ise tarım dışında farklı bir başlıkta tutulmaktadır. Bu durum pek de sağlıklı sonuçlar vermemektedir. İkinci yöntem ise; SITC Rev.3'tür (Standart International Trade Classification, Revisions.3). Bu yöntem Standart Uluslararası Ticaret Sınıflandırması olarak isimlendirilir. SITC yöntemi araştırmacılar tarafından daha çok kullanılmaktadır. Çünkü ISIC'ta yer almayan tarım ürünlerinin bu yöntemde dahil edildiği görülmektedir. İkinci bir olumlu yanı ise; dış ticarete kullanılan tarımsal hammaddeleri gıda ve işlenmiş ürün şeklinde ayrıntılı başlıkta göstermesidir (Aydın ve Aydın, 2018: 119-120).

Ekici, M. & Tutar, F. (2022). Birincil Sektör Olarak Tarımın Dış Ticaretteki Stratejik Rolü. *Fiscaeconomia*, 6(1), 118-141. Doi: 10.25295/fsecon.991823

Tablo 7: Tarımsal Hammadde Dış Ticaretinin Sektörlere Göre Dağılımı (Bin \$)

Alt Sektörler	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Dokuma ely.ve artıkları ihracatı	333 146	345 242	358 193	340 640	402 834	346 550
Dokuma ely.ve artıkları ithalatı	3 094 256	2 469 096	2 485 056	3 073 983	2 770 202	2 890 794
Ticaret Dengesi	-2 761 110	-2 123 854	-2 126 863	-2 733 343	-2 367 368	- 2 544 244
İşlenme.der. kösele ve kürk ihracatı	4 630	2 319	1 533	2 684	1 544	2 544
İşlenme.der. kösele ve kürk ithalatı	242 475	100 044	80 227	112 882	128 374	112 058
Ticaret Dengesi	-237 845	-977 25	-78 694	-110 198	-126 830	-109 514
Kağ.ham.ve kul. kağıt ihracatı	34 836	24 259	23 991	21 826	32 568	56 902
Kağ.ham.ve kul.kağıt ithalatı	683 453	737 712	742 892	949 662	1 088 463	1 001 006
Ticaret Dengesi	-648 614	-713 453	-718 901	-927 836	-1 055 895	-944 104
B.Y.B. işlenme. hay. ve bitki. hammadde ihracatı	213 187	182 679	192 102	198 808	235 914	261 828
B.Y.B. işlenme. hay. ve bitki. hammadde ithalatı	360 284	332 147	329 277	345 829	324 453	295 387
Ticaret Dengesi	-147 097	-149 468	-137 175	-147 021	-88 539	-33 559

Mantar, odun ve kereste ihracatı	34 117	27 788	22 949	27 963	37 007	65 240
Mantar, odun ve kereste ithalatı	659 586	740 695	589 497	529 810	476 558	204 298
Ticaret Dengesi	-625 469	-712 907	-566 548	-501 847	-439 551	-139 058
Ham kauçuk ihracatı	51 177	36 795	37 791	45 256	49 124	44 781
Ham kauçuk ithalatı	971 014	790 062	711 291	990 907	967 639	888 019
Ticaret Dengesi	-919 837	-753 267	-673 900	-945 651	-918 515	-843 238

Kaynak: (TÜİK, 2020). Not: Standart Uluslararası Ticaret Sınıflamasına (SITC Rev.3) göre hazırlanan veriler kullanılmıştır. Ticaret Dengesi yazar tarafından hesaplanmıştır.

Tablo 7'ye bakıldığında Türkiye'nin tarımsal hammaddelerinin alt sektörler ayrıldığı görülmektedir. Tabloda bu sektördeki ürünlerin ihracat ve ithalat rakamlarına dolar cinsinden yer verilmiştir.

Tablo 7'de en fazla ithalatın dokuma elyafları ve bunların artıkları oluşturmaktadır. Bu durumun sebebi hazır giyim ve konfeksiyon ihracatının artmasından kaynaklanmaktadır. 2021 yılının Ocak-Mart döneminde 2020 yılının aynı dönemine kıyasla % 11,6 oranında artış trendi göstererek 4,1 milyar dolarlık ihracat gerçekleştirilmiştir (İTKİB, 2021: 2). Bu tablodan tarımsal hammaddede dışa bağımlı bir ülke profili çizilmektedir. Hammaddede dışa bağımlılığı azaltmak ve yerli üreticiyi korumak dış ticaret dengesindeki bu negatif işaretleri pozitif yapmaya yetecektir. Bu dışa bağımlılık sorunu sanayi alanında kaynak olarak kullanılan bazı malların temin edilmesinde yani ihracatın sürekliliğinde sıkıntılar yaşanmasına neden olabilir. Küresel piyasalarda da ekstra bir maliyet oluşturması rekabet edilebilirliği minimuma indirmektedir. Yani üretmek ve ihracat arasında uyumun olması dış ticarete olumlu yansıyacak bir durumdur. Üreticilerin, bu malları işleyen gıda sanayisinin ve ihracatçı firmaların uzun dönemli ve inovasyonlu tarım-gıda politikasını hayata geçirmesi gerekmektedir (Yağcıoğlu, 2015: 9-11).

Ekici, M. & Tutar, F. (2022). Birincil Sektör Olarak Tarımın Dış Ticaretteki Stratejik Rolü. *Fiscaeconomia*, 6(1), 118-141. Doi: 10.25295/fsecon.991823

Tablo 8: Gıda Maddeleri Dış Ticaretinin Alt Sektörlere Göre Dağılımı (Bin \$)

Alt Sektörler	1996	2000	2005	2010	2015	2019
Et ve et ürünleri ihracatı	27 192	13 395	41 315	236 688	487 908	665 423
Et ve et ürünleri ithalatı	26 023	1 759	778	251 235	115 494	29 635
Ticaret Dengesi	1 169	11 636	40 537	-14 547	372 414	635 788
Süt,süt ürünleri ve yumurta ihracatı	36 821	21 733	80 839	324 180	544 045	652 032
Süt,süt ürünleri ve yumurta ithalatı	42 770	36 919	78 397	139 461	160 937	120 372
Ticaret Dengesi	-5 949	-15 186	2 442	184 719	383 108	531 660
Balık ve diğ.deniz ürünleri ihracatı	101 466	88 643	243 209	340 008	687 155	1 009 371
Balık ve diğ.deniz ürünleri ithalatı	35 536	37 339	69 193	137 034	249 811	189 391
Ticaret Dengesi	65 930	51 304	174 016	202 974	437 344	819 980
Hub. ve hububat ürünleri ihracatı	507 463	406 081	891 873	1 782 194	2 663 355	3 115 849
Hub. ve hububat ürünleri ithalatı	787 669	408 267	226 296	1 169 797	1 807 631	3 362 817
Ticaret Dengesi	-280 206	-2 186	665 577	612 397	855 724	-246 968
Meyve ve sebze ihracatı	2 218 856	1 816 866	4 373 567	6 152 501	7 651 338	7 291 177
Meyve ve sebze ithalatı	100 535	193 031	284 147	757 297	1 151 523	969 473
Ticaret Dengesi	2 118 321	1 623 835	4 089 420	5 395 204	6 499 815	6 321 704
Şeker,şek.ürün. ve bal ihracatı	211 028	238 724	211 427	395 561	583 378	643 831
Şeker,şek.ürün. ve bal ithalatı	293 515	15 604	45 987	52 891	166 079	171 500
Ticaret Dengesi	-82 487	223 120	165 440	342 670	417 299	472 331

Ekici, M. & Tutar, F. (2022). Birincil Sektör Olarak Tarımın Dış Ticaretteki Stratejik Rolü. *Fiscaeconomia*, 6(1), 118-141. Doi: 10.25295/fsecon.991823

Kahve,çay,kaka o,bah.ve ürünleri ihracatı	144 323	139 639	309 356	537 823	744 351	838 590
Kahve,çay,kaka o,bah.ve ürünleri ithalatı	106 404	124 031	275 447	519 732	767 564	894 640
Ticaret Dengesi	37 919	15 608	33 909	18 091	-23 213	-56 050
Hayvanlar için gıda maddeleri ihracatı	14 567	10 480	17 583	31 141	115 932	233 584
Hayvanlar için gıda maddeleri ithalatı	149 727	206 610	341 484	741 318	1 116 741	1 539 380
Ticaret Dengesi	-135 160	-196 130	-323 901	-710 177	-1 000 809	-1 305 796

Kaynak: (TUİK, 2020). Not: Standart Uluslararası Ticaret Sınıflamasına (SITC Rev.3) göre hazırlanan veriler kullanılmıştır. Ticaret Dengesi yazar tarafından hesaplanmıştır.

Tablo 8'e bakıldığında 1996-2000 yılları arasında üretim kapasitesinin düşük olduğu görülmektedir. 2005 yılından sonra hemen hemen her gıda ürünüde bir sıçrama olmuştur. İhracatın ithalattan fazla olduğu her yıl, ekonominin dış ticarete güzel başarılar elde ettiğini göstermektedir. Fakat tabloda özellikle hayvanlar için gıda maddeleri ihracatının ithalattan hep az olduğu ve eksi değer aldığı görülmektedir. Bu durum yem sanayisinde dışa bağımlı bir resim çizmektedir.

3.3. Tarımsal Üretim ve Dış Ticaret Açısından Türkiye'nin SWOT Analizi

Bitkisel üretim sektöründe yaşanan herhangi bir gelişme yada faktör Türkiye'nin tarım sektöründe yaşayabileceği güçlü veya zayıf yönü göstermektedir. Türkiye'de yaşanan konjonktürel gelişmeler bu yönlerin zayıf yada güçlü olmasını belirleyen etkidir. Bu bağlamda Türkiye'nin bitkisel üretimde ve bunların dış ticaretinde karşılaştığı güçlü ve zayıf yönler, fırsatlar ve tehditler (SWOT Analizi) Tablo 9 ve Tablo 10'da gösterilmektedir.

Tablo 9: Güçlü/Zayıf Yönler

Güçlü Yönler	Zayıf Yönler
Ekolojik yapısı ve ürün çeşitliliği	Arazilerin çok parçalı, işletmelerin küçük olması
Bölgesel konum ve lojistik imkânları	Girdi maliyetlerinin yüksek olması
Dünyada bazı ürünlerde ilk sıralarda olması	Tarımsal üretimde plânlama eksikliği
Bitkisel üretimde İTU ve organik tarım sistemlerinin benimsenmeye başlaması	Girdi kullanımında dışa bağımlılık
Tarımsal desteklemeler	Üretici organizasyonlarının etkin ve güçlü olmaması
Tarım sektöründe Ar-Ge faaliyetlerinin varlığı	Ar-Ge'ye yeteri kadar kaynak ayrılmaması

Ekici, M. & Tutar, F. (2022). Birincil Sektör Olarak Tarımın Dış Ticarettteki Stratejik Rolü. *Fiscaeconomia*, 6(1), 118-141. Doi: 10.25295/fsecon.991823

Sanayinin talebine uygun bitkisel üretimin yapılması	Bitki ıslahında yetersizlikler
Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'nın yaygın teşkilat ağı	Teknoloji kullanımının yetersiz olması
Tarımsal sanayinin gelişmesine yönelik yatırımların varlığı	Depolama ve pazarlama olanaklarının yetersiz kalması
Devlet destekli tarım sigortalarının varlığı	Üretim tekniklerinin yanlış kullanılması
Kalifiyeli elemanlara sahip olması	Sertifikalı tohum ve fidan kullanımının yetersizliği
	Tarladan sofraya izlenebilirliğin yetersizliği
	Karar destek mekanizması yönüyle tarım bilgi sistemlerinde entegre sağlanamaması
	Tarım ürünlerinde piyasa düzenleme ve müdahale kuruluşlarının yetersizliği

Kaynak: (Kalkınma Bakanlığı, 2018).

Tablo 10: Fırsatlar ve Tehditler

Fırsatlar	Tehditler
İklim çeşitliliğine sahip olması, biyoçeşitlilik imkânı	Küresel iklim değişiklikleri
Geleneksel ve yöresel ürünlere sahip olması	Tarımsal arazilerin yanlış kullanımı ve miras yoluyla bölünmesi
Biyoteknoloji ve malzeme biliminin üretimde verimliliği olumlu etkilemesi	Tarımsal destekleme politikalarında ve stratejilerinde yaşanan eksiklikler
Büyüyen Avrupa ve Ortadoğu pazarında Türkiye'nin önemli bir tedarikçi ve coğrafi konumunda olması	Gıda fiyatlarının dalgalanması
Gelişmeye açık bir sektör ve dış pazar potansiyelinin geniş olması	Kırsal kesimden şehirlere göç edilmesi
Üretici ve tüketici bilincinin artması	Sürdürülebilir girdi (hammadde vb.) sağlayamama
İç ve dış talebin sürekli artması	Küresel piyasa koşullarında rekabet edilebilir hammadde temin edememe
Yeni üretim modellerinin geliştiriliyor olması	Girdi ve gıda fiyatlarında spekülasyon yaşanması
Uluslararası gıda standartlarının ihracata olumlu etkisi	Üretim ve hammadde temininde enerji maliyetlerinin yüksek olması
	Ar-Ge yatırımlarının yetersiz olması

Kaynak: (Kalkınma Bakanlığı, 2018).

Tablo 9 ve 10'a bakıldığında Türkiye'nin tarım sektörüne yönelik bir yenileşme faaliyetlerini başlatması gerektiği görülmektedir. Tarım arazileri bakımından geniş bir hektara sahip olan Türkiye'nin bu durumu avantaja çevirmesi üretimin sürekliliğini sağlayacaktır. Sektöre

Ekici, M. & Tutar, F. (2022). Birincil Sektör Olarak Tarımın Dış Ticarettteki Stratejik Rolü. *Fiscaeconomia*, 6(1), 118-141. Doi: 10.25295/fsecon.991823

biyoteknolojik tarımsal makinaların kazandırılması verimi artıracak, üretim fazlalığının oluşmasına yardımcı olacaktır. Zayıf yönler ve tehdit oluşturan faktörlerin etkisi minimuma indirildiği takdirde tarım sektöründe yeni politikaların ve inovasyon faaliyetlerinin hızlanması sağlanacaktır.

4. Sonuç

Üretmeyen bir neslin ortaya çıkması başka ülkelere olan bağımlılığı artırmaktadır. Türkiye’de son yıllara bakıldığında tarım sektöründe olumsuz bir gidişatın yaşanıldığı görülmektedir. Artan nüfusun gıda talebini karşılayabilmek ve küresel iklim değişikliğiyle mücadele edebilmek tarım sektörüne profesyonel bir yaklaşımla hareket edilmesini göstermektedir. Üretimde dışa bağımlılık, enerji fiyatlarının yükselmesi, şehirleşme oranının artması, ekilebilir tarım arazisinin yanlış kullanımı ve tarımsal istihdamın azalması gibi olumsuz faktörler tarım sektörü üzerinde bir baskı oluşturmaktadır. Bu baskı tarım ürünlerinin ithalata dayalı olarak temin edilmesine neden olmaktadır. Türkiye’de uygulanan tarım politikaları iç talebi karşılamakta yetersiz kalmaktadır. Kalkınma plânlarında stratejik bir yere sahip olan sektör artık bu konumdan çıkarılmıştır. Sektörün ulusal öncelikleri karşılaması için öncelikli sektörler arasına dahil edilmelidir. Dönemsel GSYİH rakamlarında tarım sektörünün büyüme hızında sürekli dalgalanmalar söz konusudur. Bu durum tarım politikalarının uygulanabilirlik konusunda sıkıntılar çektiğini göstermektedir. Üretmek ve dışa bağımlı ülke durumundan çıkmak hem çiftçilerin ekonomik sıkıntılarla karşılaşmasını hem de ülkenin dış ticarete açık vermesini engelleyecektir. Dolayısıyla bu durum Türkiye’nin tarım sektöründe politika değişimleri yapması gerektiğini göstermektedir. Tarımsal üretimde verim ve kalitenin yükselmesi için bu politikaların günümüz ekonomik şartlarına göre her yıl güncellenmesi gerekmektedir.

Bu çalışmada elde edilen sonuçlara göre; Türkiye tarımsal üretim alanında iyi bir performansa ve potansiyele sahiptir. Türkiye’nin iklim çeşitliliğine sahip olması ürün çeşitliliğini de beraberinde getirmektedir. Bu çeşitlilik artan nüfusun gıda talebini karşılamaktadır. İnsanların kaliteli, sağlıklı ve güvenilir gıdaya ulaşması tarım sektörünün sorumluluğunu artırmaktadır. Bu doğrultuda devlet desteği ile tarım sektöründe girdi maliyetlerinin azaltılması, ar-ge destek ve yatırımların artırılması Türkiye’nin tarımsal üretimde iyi bir konuma gelmesini sağlayacaktır. Tarımda verimlilik sağlandığı sürece Türkiye’nin tarım ürünleri ihracat oranları artacaktır. Türkiye’nin tarım sektöründe güçlü yönleri az olabilir fakat değişen yeni Dünya düzeni, artan talep ve sanayi sektöründe işlenen ürün sayısının artması bu sektörün önemini koruyacağı ve yeniliklere açık olacağını göstermektedir.

Kaynakça

- Aktaş, E., Altıok, M., & Songur, M. (2015). Farklı Ülkelerdeki Tarımsal Destekleme Politikalarının Tarımsal Üretim Üzerine Etkisinin Karşılaştırmalı Analizi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(4), 55-74.
- Akyol, M., & Soyyiğit, S. (2021). Tarımsal Verimliliğin Arttırılmasında Kamusal Ar-Ge Desteklerinin Etkisi: AB Üyesi Geçiş Ekonomileri Örneği. *Türk Tarım ve Doğa Bilimleri Dergisi*, 8(1), 30-42.
- Alpagu, H. (2018). Karşılaştırmalı Bir Analizle Türkiye’de Tarım Politikası. *Türkiye’de Tarım Politikaları ve Ülke Ekonomisine Katkıları*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları. Şanlıurfa, 37-51.

Ekici, M. & Tutar, F. (2022). Birincil Sektör Olarak Tarımın Dış Ticaretteki Stratejik Rolü. *Fiscaeconomia*, 6(1), 118-141. Doi: 10.25295/fsecon.991823

- Aydın, B. (2009). Tarımsal Dış Ticarete Değişim. *TMOB Ziraat Mühendisleri Odası*, 1-111.
- Aydın, M., & Aydın, B. (2018). Gıda Rejimi Çerçevesinde Türkiye'nin Tarımsal Dış Ticareti Üzerine Bir Değerlendirme. *Uluslararası Ekonomi, İşletme ve Politika Dergisi*, 2(1) 111-130.
- Bayramoğlu, Z. (2010). Tarımsal Verimlilik ve Önemi. *Selçuk Üniversitesi Selçuk Tarım ve Gıda Bilimleri Dergisi*, 24(3), 52-61.
- Birişik, N. (2019). *Küresel ve Ulusal Ölçekte Tarım ve Gıda Politikaları 'Gerçekler, Sorunlar ve Çözüm Önerileri'*. DH Basın Yayın Matbaacılık, Ankara.
- Çetin, R. (2020). Türkiye Tarım Ürünleri Bakımından Halâ Kendi Kendine Yeterli Mi ? Dış Ticaret Verileri Yoluyla Bir Analiz. *Sakarya İktisat Dergisi*, 9(2), 160-173.
- Erçakar, M. E. (2007). *Türk Tarımının Durumu ve Yabancı Sermaye Kullanımı*. 19.07.2021 tarihinde <https://www.mevzuatdergisi.com/2007/08a/01.htm> adresinden alındı.
- Erçakar, M. E., & Taşçı, H. M. (2011). Tarım Ürünlerinde Verimlilik-Fiyat İlişkisi: Türkiye Üzerine Ampirik Bir Uygulama. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(36), 171-186.
- Erkan, O. (2000). Türk Tarımında Uygulanan Politikalar. *TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası V.Teknik Kongre*, Ankara, 22-76.
- Görmüş, A. (2019). Türkiye'de Tarımsal İstihdamın Cinsiyete Dayalı Yapısı ve Sosyal Politika Önerileri. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 563-578.
- Günaydın, G. (2009). Türkiye Tarım Politikalarında Yapısal Uyum:2000'li Yıllar. *Küresel Kapitalizm Kısacasında Tarım, Gıda ve Köylülük Mülkiye Dergisi*, 33(262), 175-221.
- Güngül, M., & Yenilmez, F. (2019). Üstel Düzleştirme Yöntemi İle Türkiye'nin Tarım Sektörü Dış Ticaret Dengesi Tahmini (2018-2023). *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 959-980.
- İTKİB. (2021). *Hazırgiyim ve Konfeksiyon Sektörü 2021 Mart Aylık İhracat Bilgi Notu*. İTKİB Genel Sekreterliği, Hazırgiyim ve Konfeksiyon AR-GE Şubesi.
- Kalkınma Bakanlığı. (2018). *On Birinci Kalkınma Plânı (2019-2023) Tarım ve Gıdada Rekabetçi Üretim Özel İhtisas Komisyonu Raporu*. Ankara.
- Larson, D. F., Martin, W., Şahin, Ş., & Tsigas, M. (2014). Agricultural Policies and Trade Paths in Turkey. *World Bank Group*, 1-40.
- Özkan, A. (2016). Türkiye Tarımında Yaşanan Sorunlar ve Alternatif Tarımsal Üretim Anlayışlarının Değerlendirilmesi. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 411-430.
- Resmi Gazete. (2021). 2021 Yılında Yapılacak Tarımsal Desteklemeler ve 2022 Yılında Uygulanacak Gübre ve Sertifikalı Tohum Kullanım Desteklerine İlişkin Karar. Karar Sayısı: 4760, Sayı: 31656, <https://www.resmigazete.gov.tr/> adresinden 15.11.2021 tarihinde alındı.
- Tarım ve Orman Bakanlığı. (2019). *Tarım Politikaları İzleme ve Değerlendirme Raporu*. <https://www.tarimorman.gov.tr> adresinden 30.07.2021 tarihinde alındı.

Ekici, M. & Tutar, F. (2022). Birincil Sektör Olarak Tarımın Dış Ticarettteki Stratejik Rolü. *Fiscaeconomia*, 6(1), 118-141. Doi: 10.25295/fsecon.991823

- Tarım ve Orman Bakanlığı. (2021). <https://www.tarimorman.gov.tr> adresinden 10.07.2021 tarihinde alındı.
- Taştaoğlu, E. (2018). 1980 Yılından Sonra Türkiye'de Uygulanan Tarımsal Politikalar ve Tarımın Ülke Ekonomisindeki Yeri. *Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi*.
- TGDF. (2021). Türkiye Gıda ve İçecek Sanayii Dernekleri Federasyonu: <https://www.tgdf.org.tr/gida-ve-tarim-sektorunde-dis-ticaret-2021e-nasil-basladi/> adresinden 25.07.2021 tarihinde alındı.
- TGDF. (2021). *2020 Dış Ticaret Verileri*. 26.07.2021 tarihinde <https://www.tgdf.org.tr/wp-content/uploads/2021/04/2020-Dis-Ticaret-Verileri-HD.pdf> adresinden alındı.
- TMO. (2021). 25.07.2021 tarihinde <http://online.anyflip.com/vsmd/hshc/mobile/index.html> adresinden alındı.
- Tokatlıoğlu, M., vd. (2018). Küreselleşme Sürecinde Tarımın Stratejik Önemi ve Tarımsal Arz Güvenliğinin Sağlanmasında Devletin Rolü. *Journal of Life Economics*, 151-176.
- TÜİK. (2020). 27.07.2021 tarihinde <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=dis-ticaret-104&dil=1> adresinden alındı.
- TÜİK. (2021). <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=tarim-111&dil=1> adresinden 20.07.2021 tarihinde alınmıştır.
- TÜİK: <https://www.tuik.gov.tr/> adresinden 15.11.2021 tarihinde alınmıştır.
- Uzundumlu, A. S. (2012). Tarım Sektörünün Ülke Ekonomisindeki Yeri ve Önemi, *Alinteri Ziraat Bilimler Dergisi*, 22(1), 34-44.
- Yağcıoğlu, M. (2015). Tarımsal Büyüme ve Dış Ticaret Üzerine Makro Değerlendirmeler. *İzmir Ticaret Borsası Ar-Ge Müdürlüğü*, 1-11.
- Yayar, R., & Karkacier, O. (2003). Tarım Sektörü Dış Ticaret Serileri İçin Model Belirleme ve Gelecek Tahmini (Box Jenkins Tahmin Yöntemi). *GOU Ziraat Fakültesi Dergisi*, 20(2), 89-108.

Etik Beyanı: Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulmuştur. Aksi bir durumun tespiti halinde Fiscaeconomia Dergisinin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazarlarına aittir.

Yazar Katkıları: Merve EKİCİ, çalışmanın tüm bölümlerinde özellikle de çalışmanın giriş, sonuç ve ampirik literatür bölümlerinin oluşması aşamalarında katkı sağlamıştır. Filiz TUTAR, çalışmanın tüm bölümlerinde özellikle de revizyon ve kontrol aşamalarında katkı sağlamıştır. Çalışmada 1. yazarın katkı oranı %50 ve 2. yazarın katkı oranı %50'dir.

Çıkar Beyanı: Yazarlar arasında çıkar çatışması yoktur.

Teşekkür: Yayın sürecinde katkısı olan hakemlere ve editör kuruluna teşekkür ederiz.

Ekici, M. & Tutar, F. (2022). Birincil Sektör Olarak Tarımın Dış Ticarettteki Stratejik Rolü.
Fiscaeconomia, 6(1), 118-141. Doi: 10.25295/fsecon.991823

Ethics Statement: Ethical rules were followed in all preparation processes of this study. In case of detection of a contrary situation, Fiscaeconomia has no responsibility and all responsibility belongs to the authors of the study.

Author Contributions: Merve EKİCİ, has contributed to all parts of the study, especially in the stages of the introduction, conclusion and ampiric literatüre. Filiz TUTAR, has contributed to all parts of the study especially in the revision and control stages. 1st author's contribution rate: %50, 2nd author's contribution rate: %50.

Conflict of Interest: There is no conflict of interest between the authors.

Acknowledgement: We thank the referees and editorial board who contributed to the publishing process.

Ekici, M. & Tutar, F. (2022). Birincil Sektör Olarak Tarımın Dış Ticarettteki Stratejik Rolü. *Fiscaeconomia*, 6(1), 118-141. Doi: 10.25295/fsecon.991823

Agriculture's Strategic Role in Foreign Trade as a Primary Sector

Merve EKİCİ & Filiz TUTAR

Extended Abstract

Agriculture is an activity that has existed since the first settled life of humankind. This activity has the quality of being a source of life for generations. As the world order changed, countries started to group according to some of their characteristics and to do agriculture with more professional machinery and equipment. Considering the developed countries, it can be said that the productivity of agricultural activities is essential. Accordingly, Turkey was a self-sufficient country in terms of agricultural raw materials before 2000. However, this position showed a change after 2000 and became a foreign-dependent situation for raw materials. This situation led to the formation of foreign trade deficits. In order to prevent this bad condition, Turkey has made some changes in its agricultural policies. Thanks to the agricultural support policies, the foreign dependency ratio was tried to be reduced by providing the necessary financial support to the factors that increase the productivity and quality in agriculture, such as irrigation, local seeds, and the use of machinery. In this direction, the Agricultural Reform Implementation Project was implemented in 2002. This project is not only to meet the domestic markets' various agricultural products needs but also aims to have a comparative advantage. This objective increased the export figures and enabled the elimination of a possible imbalance in the foreign trade volume. The necessity of production in order to achieve economic growth was emphasized in this project.

Factors such as the protection of natural resources, a cleaner world, and the preservation of the quality of life have enabled Turkey to establish different systems in agricultural production. In this context, Good Agricultural Practices (GAP) and organic farming systems have been started to be implemented. These two systems ensured high quality, efficient and healthy production. These two systems, which were put into practice in certain cities, have now been put into practice in more regions of Turkey. These two systems, which also contribute to the improvement of the living standards of the farmers, didn't take long for them to take their place in the development plans. In the agricultural sector, which is directly related to climatic conditions, an increasing or decreasing course of production yield should cease to be an inevitable situation. Because the farmers loss of income and make loss is the reason for leaving the profession. In order to prevent this, the farmers should be made aware. The existence of opportunities such as concessional loans, insurance, input subsidies increases the sustainability of the profession. Encouraging farming shows that the country encourages production, not consumption. When we look at developed countries, it is seen that the agricultural sector has a small share in employment. However, the fact that they have a mindset that cares about production efficiency also shows how much agricultural support works by reducing foreign dependency on raw materials. The adoption of a capital-intensive production approach, not labor-intensive production in the sector, brings efficiency and quality in production. Agricultural production should be emphasized for the development and industrialization of Turkey. Although the share of the sector in national income is low, providing input to other sectors makes agricultural production important. The fact that it is a source for industrial areas such as textile, leather, food, clothing, and tobacco proves the closeness of its relationship with economic areas. Agricultural activities, which are compatible

Ekici, M. & Tutar, F. (2022). Birincil Sektör Olarak Tarımın Dış Ticarettteki Stratejik Rolü. *Fiscaoeconomia*, 6(1), 118-141. Doi: 10.25295/fsecon.991823

with many other sectors such as logistics, wholesalers, hotels, restaurants, and retailers are a decisive sector of the country's economy.

When Turkey's 2020 foreign trade data is examined, the agriculture, food, and beverage sector realized 20.7 billion dollars of exports and 16.1 billion dollars of imports. The foreign trade balance is 4.64 billion dollars. Turkey exports to 207 countries in total. The most exported countries are; Iraq is 2.9 billion dollars, Germany is 1.6 billion dollars, Russia is 1.4 billion dollars, the USA is 1.1 billion dollars and Italy is 0.8 billion dollars. Exports to these countries represent 38% of total exports. It also imports from 173 countries. The top five importing countries are; Russia is 3.2 billion dollars, Brazil is 1.4 billion dollars, Ukraine is 1 billion dollars, the USA is 0.9 billion dollars and Malaysia is 0.6 billion dollars. Imports from these countries constitute 44.6% of total imports. In the first month of 2021, the agriculture, food, and beverage sector exported 1.63 billion dollars and imported 1.39 billion dollars. In January 2021, the foreign trade balance of the agricultural sector decreased by 38.4% compared to the same period of the previous year. The export of value-added products in foreign trade provides a plus for the economy. In January 2021, the most exported value-added products in foreign trade are respectively; hazelnut kernels are 127.7 million dollars, flour 85.2 million dollars, and mandarin orange 57.1 million dollars. These products constituted 16.6% of total exports. In the same period, the most imported agricultural products are; wheat is 188.8 million dollars, soybeans are 102.3 million dollars and sunflower oil is 58 million dollars. These figures show that Turkey has a good potential in agricultural production.

In this study, the importance of the agricultural sector, which is the backbone of Turkey's foreign trade, and the agricultural policies applied are mentioned. In the study results; It has been concluded that the income imbalance of farmers should be ended, productivity and sustainability should be taken as a basis, farming should not be abandoned, it should be stimulated and encouraged, and agriculture is not an inward-looking sector that only concerns itself.